

ЯРОСЛАВ Р. ДАШКЕВИЧ

(Львов)

Устав армянской общины в Каменце-Подольском 1616 г.

Прошлое средневековых армянских колоний, расположенных на юго-восточных территориях Речи Посполитой, привлекает внимание все большего числа исследователей. Посредническая роль колоний в контактах между Востоком и Западом своеобразный синкретизм различных культурных традиций, отразившийся на облике колоний XV—XVIII вв., вызывают все более усиливающийся поток исследований, сообщений, публикаций. Проблематика, связанная с историей культуры колоний, господствовавших в них языковых отношений, попадала также в ползрения Я. Р е й х м а н а¹.

Вопреки распространенному поверхностному мнению, армянские колонии — с точки зрения характера автономии, которой они пользовались — никогда не представляли единого, однообразного целого². В каждом городе, где проживали армяне, условия их жизни формировались иначе. Их автономия была более или менее обширной в зависимости от разнообразных факторов: подчинения города королю или частному владельцу; наличия королевских или частновладельческих привилегий (признаваемых общине в каждом конкретном городе, а не армянам вообще); взаимоотношений между армянами и другими общинами (католической, православной, еврейской); традиционно сложившегося образа жизни и т. д.

¹ *Z leksykografii Ormian polskich XVII i XVIII w.*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1961, Nr 4, s. 473—478 (в соавторстве с Э. Трыярским); *Badania nad językiem ormiańsko-kipczackim i dziejami Ormian polskich*, *ibid.*, 1971, стр. 61—71 и другие.

² В литературе изредка встречается упоминание о существовании, будто бы, „urzędu naczelnika Ormian w Polsce”, которым в 1602—1652 гг. был Сефер Муратович (см. А. Przyboś, R. Żelewski, *Dyplomaci w dawnych czasach. Relacje staropolskie z XVI—XVIII stulecia*, Kraków 1959, стр. 181). Подобные утверждения совершенно не соответствуют действительности.

Степень изученности отдельных колоний различна. Больше всего посчастливилось Львову — крупному духовному и экономическому центру поселенцев. Довольно подробно исследованы, в частности, юридические институты, являвшиеся внешним проявлением автономии. Опубликовано значительное количество королевских привилегий, в соответствии с которыми строилась „внешняя” жизнь общины. Широко известны юридические памятники львовских армян: судебник 1519 г. и процессуальный кодекс 1604 г. Неплохо изучены институты колонии в Замостье.

Гораздо хуже исследованы — с подобной точки зрения — другие колонии. Даже крупнейшая — после Львова — колония в Каменце-Подольском (несмотря на публикацию определенного количества актового материала) освещена в литературе слабо³, в значительной мере без подробного анализа необходимого материала (например, без изучения королевских привилегий, которые почти не издавались).

Значительную ценность для определения статуса общины в Каменце имеет неопубликованный и почти неизвестный в литературе⁴ юридический памятник, которому мы присваиваем условное название устава армянской общины в Каменце-Подольском 1616 г.⁵

Текст устава сохранился в рукописном сборнике „Zamosciana” (заглавие конца XVIII в.), находившемся в свое время в библиотеке рода Третеров, а сейчас хранимом в отделе рукописей Научной библиотеки Львовского государственного университета под № 379 I. Данный сборник — типичное позднесредневековое *silva rerum*. В нем приводятся привилегии для Замостья 1580—1669 гг., поэтические сочинения, письма польских королей, апокрифическое письмо турецкого султана „польскому и шведскому королю”⁶, употребляемые в юридической практике латинские формулы и т. д. Размер рукописи 15 × 18 см, в ней 2+304+6 страниц. Палеография и бумага (филигрань с надписью ALLE MODE PAPPIER⁷) сви-

³ Сравни: М. В л а д и м и р с к и й - Б у д а н о в, *Немецкое право в Польше и Литве*, „Журнал Министерства народного просвещения”, ч. 140, С.-Петербург 1868, с. 556—566; V. R. G r i g o r y a n, *Kamenec'-Podolsk kalaiki haykakan data-rani arjanagrut'yunnera (XVI d.)*, Erevan 1963, с. 58—86; Y a. R. D a s h k e - v y u c h, *Kipchak Acts of the Armenian Law Court at Kamenetz Podolsk (1559—1567) as a Cultural and Historical Monument*, „Ural-Altaische Jahrbücher”, Bd. 36, Wiesbaden 1965, H. 3—4, с. 292—310.

⁴ Единственное, насколько нам известно, упоминание о данном письменном памятнике, имеется в статье: A. K o r o b o w i c z, *Sąd ormiański w Zamościu i postępowanie przed nim w świetle ksiąg sądowych*, „Annales Universitatis M. Curie-Skłodowska”, sect. G, vol. 11, Lublin 1964, с. 198.

⁵ В тексте публикуемой ниже записи каменецкой гродской книги 1632 г. он именуется „articuli inter magistratum Armenorum Kamenecensium et magistratum Polonum iuris Theutonicum Kamenecensi Podoliae conservandi”, „sposob, który się w punktach y artykułach między prawem ormiańskim y urzędem mieyskim zwykły zachowywać” — но это название суживает характер и значение документа.

⁶ Типа писем, публикуемых в статье D. C. W a u g h, *On the Origin of the „Correspondence” between the Sultan and the Cossacks*, „Recenzija”, vol. 1, Nr 2, Cambridge, Mass., Spring 1971, с. 3—46.

⁷ E. L a u c e v i c i u s, *Popierius Lietuvoje XV—XVIII a. Atlasas*, Vilnius 1967,

детельствуют о составлении сборника в 80—90-х гг. XVII в. Неизвестный автор приписки (рука середины или конца XVIII в.) на последней странице сборника отметил: „NB. Charakter ręki w tym manuskrypcie zdaje się bydz pewnie Macieja Trętera, sprawdzając to z listami jego oryginalnemi w archiwum tręterowskim lwowskiem znajdującemi się”. Возможно, что рукопись действительно вышла из-под пера Мацея-Казимежа Трете́ра (1623—1692), заурядного писателя, под конец жизни — подляшского ловчего, имевшего титул королевского секретаря⁸.

Данный список устава 1616 г. является копией выписи из каменецкой гродской книги. Наши поиски, направленные на обнаружение оригинала — записи в соответствующей гродской книге — не увенчались успехом. Оригинал можно было искать в двух книгах каменецких судов за данный год, которые в настоящее время хранятся в Центральном государственном историческом архиве Украинской ССР в Киеве (по старой нумерации №№ 3630 и 3739, по современной — фонд 37, опись 1, том 39 и фонд 38, опись 1, том 8). Ознакомление с книгами показало, что том 39 — земская книга, а том 8 — гродская, но предназначенная для записи роборацій, квиетаций, цесий и других подобных документов. В томе 8, под соответствующей датой, устава не оказалось. Очевидно, существовала еще гродская книга другого типа (для записи так наз. „текущих дел”), которая погибла давно, до концентрации книг судебных учреждений Правобережья и Волыни в Киеве.

1616 г., июля 9 — Устав армянской общины в Каменце-Подольском, вписанный армянским войтом Юрием Кеворовичем⁹ в каменецкую гродскую книгу.

Actum in castro Kamenecensi Podoliae feria quinta post festum sancti Thomae apostoli proxima anno Domini 1632¹⁰.

Ad officium et acta p[rae]sentia castrensia capitane[a]lli[a] Kamene[censia] p[er]sonalit[er] veniens famat[us] Gabriel Ariewowicz, advocatus Armenor[um] civium Zamosce[nsium], obtulit e[i]d[em] officio ad acticandum articulos ad affectationem eorundem Armenorum Zamoscen[sium] a magistratu Armenor[um] civium Kamenecensi[um] inter eu[m] magistratu[m] Armenor[um] Kamenecens[ium] et magistratu[m] Polonu[m] iuris Theutonici Kamenec[ensium] Podoliae conser[van]-d[o]s extradit[os] sigillo eiusdem magistrat[us] Armenoru[m] Kamenecens[ium] obsignat[os] manu notarii iurati eiusdem officii subscript[os] infrascript[os] de tenore tali:

филиграни типа №№ 1—3, 6, 12, 14, 18 (наиболее поздняя из филигранных этого типа датируется — в соответствии с так наз. черной датой — 1680 годом).

⁸ Архив Трете́ров хранится сейчас в отделе рукописей Научной библиотеки Академии наук Украинской ССР во Львове. Он не упорядочен и проверить указание анонимного автора приписки не представляется возможным.

⁹ „Пан Юрко Кеворович” упоминается в Каменецкой хронике под 1612—1613 гг. См. J. D e n y, *L'arméno-coman et les «Ephémérides» de Kamieniec (1604—1613)*, Wiesbaden 1957, с. 28—29, 32—33.

¹⁰ 23 декабря 1632 г.

Jerzy Kieworowicz, woyt, wspołek z pany radnemi prawa ormienskiego kamienieckiego w Podolu wszem wobec y każdemu z osobna komu to wiedzieć należy, służby y chęci nasze oddawszy, wiadomo czyniemy:

Iz żądali nas sławni panowie woyt y przysiężnicy prawa ormien[skiego] zamoy-skiego uprzywil[ejowaneg]o abysmy iem sposob, który się w nizey mianowanych punctach y articułach między nami y urzędem mieyskim zwykł zachowywać, porządnie spisawszy, authenticce wydali, których prozbie, iako słuszney, dogadzaiąc, takową w tych punctach y articułach declaratię y attestatię czyniemy:

Iako sie electia urzędu mieyskie[g]o kamienieckiego także y ormienskiej natiey powinna odprawować.

Co sie tycze electiey urzędu mieyskiego, ta sie nigdy przez woyta y przysiężników ormienskich iako y pospolstwem, ktorzychby woyt z sobą zaciągnął, odprawować nie może, y owszem, gdy czas electiey także oddania na urząd nowych electow przysięgi przypada, urząd mieyski woyta ormienskiego obwieszcza, który zszedszy na ratusz z collegami swemi, tenże przysięgi tych nowoobraných, przy p. staroscie albo iego urzędzie słucha, po ktorey oddaniu, zpolnie zasiadszy, o potrzebach y defectach mieyskich radzą. Także tysz na oddanie przysięgi woyta y nowych electow w prawie ormienskiem, urząd mieyski, to iest burmistr y woyt polski, ze dwiema osoby z radziec na ratusz ormianski schodzą, y tam przy urzędzie zamkowym przysięgi słuchają.

Wszelakie rady mieyskie tak do contributiey, iako do rządu mieyskiego bez natiey ormienskiej uchwalac nie mogą y niewazne.

Gdy tysz czas przypada o takowych rzeczach, ktore by sie tknęły pospolitego mieyskiego dobrego y pożytku albo szkody radzie, bądź to do dworu j[ego] k[ró]lewskiej m[ości], bądź na seym, albo inne mieysca w sprawach publicznych mieyskich, osoby iakie wyprawować, albo o iakich składkach namawiac, bądź tysz co potrzebnego stanowic, a niepotrzebnego znosić, urząd mieyski do takowych zpolnych rad woyta ormie[ńskiego] aby przybył na ratusz obsylac powinien, który (albo iego namiestnik), gdy na ratusz mieyski znidzie, y one puncta, albo pospolitemu dobremu mieyskiemu należące, przez burmistrza proponowane, wyrozumieć, ięśli co takowego słuszne[g]o, zaraz na ratuszu pozwala y zpolnie stanowi, a iesliby co nowego wnosic mieli, tedy sie wraca do domu swego, wszedszy na ratusz ormienski albo dom sądowy, swoich, ktorzy by na ten czas przy domu obecni byli, obesławszy, o onych potrzebach, przez burmistrza oznaymionych, naradzają się, y to odprawiwszy, schodzi znowu na ratusz mieyski, y ktore by rzeczy słuszne y miastu potrzebne y pożyteczne, także osoby do posłania y inszych posług mieskich odprawowania godne y sposobne zwolney z swemi narady zrozumiał, na nie pozwala, niepotrzebnych niepozwala y nie prymnie, y zpolnym a zgodnie naradzonym kosztem odprawowano ma bydz, to iest mieyski urząd połowice, a ormienski z ruskiem urzędem drugą połowice składaia. A na co by woyt ormienski bądź sam na ratuszu, bądź z swemi sie naradziwszy nie pozwolił, to do swego effectu nieprzychodzi y z oney rzeczy nie bywa nic.

W sprawach zaś osobnych.

W sprawach zas osobnych priwatnych, ile co by sie tkneło každyy jurisdictioney z osobna, každy w sprawie swey prawa swego należący swoy koszt osobny podeymować zwykł. Kiedy iednak zadnych congregatiey, schadzek stanowienia, namow, albo rad zpolnych, osobne mieyskie[g]o pospolitym, także tysz posyłania y obierania osob na posługi mieyskie publiczne urząd mieyski bez urzędu ormienskiego nie odprawuie, ani odprawować może inaczy, iesliby sie co mimo pozwolenie albo bez urzędu ormienskie[g]o y ruskiego stało y postanowiło, żadney wagi mieć nie może.

Zapisy na majątności, grunty y iakiekolwiek dobra stanowić nigdziey Ormianie nie mogą ieno w wła[s]ney swoiey jurisdictioney pod winą.

Zapisy na majątności y grunty ludzi natiey ormienskiey przed zadnym inszym urzędem y aktami, tylko przed urzędem y actami ormienskiemi zeznawane y czynione bywają, po których zapisow uczynieniu y zeznaniu, kupiec, otszymawszy w one majątność, którą bądź kupnem, bądź darowizną, albo frymarkiem, bądź za inszym iakiem contractem przystoynym dostanie intromissię, trzyma ią w possesiey swey rok y szesc niedziel, albowiem urząd ormienski w zapisie onym między stronami uczynionym dla bliskich krewnych, rok y sześć niedziel zachowuie, y zostawuie, wedle prawa ormienskiego, a iesliby w tym czasie kto sie z bliskością do oney kupney majątności nie ozwał, tedy on kupiec po wysciu roku y szesciu niedziel resignatię sądową wieczną od woyta ormienskiego według prawa otrzyma. A kto by Ormienin wazył się zapis komu iakiekolwiek w inszym prawie y sądzie nad swoy ormienski czynic y zeznawac, albo żeby tesz przed inszym sądem nad ormienski sprawował się, takowy zapis zadney wagi niema, y Ormienina który by go zeznawał, albo sie sprawował przez swego woyta karany bywa nr 14 grzywien y wienzieniem według przywileiu.

Iako urząd mieyski w sądach swoich niema żadnych protestów dawać z Ormien przewodzić.

Urząd mieyski zadney jurisdictioney na osoby y dobra mieszczan narodu ormieńskiego tak w priwatney, iako y w publiczney sprawie extendować y rozciągać nie powinien, ale kozdy Ormienin w sprawie wszalakiey tak ucciwey, iako criminalney przed zadnym inszym urzędem tylko swym ormieńskim uprzywileiowanym requirowany odpowiadać y tamże dosyć czynić ma. Jeżeli by kto w inszym prawie iakie otrzymał nad urząd ormienski na osoby y dobra ormienskie przewody prawne, te żadney wagi mieć nie mają, gdyz one tylko prawa ormienskiego otrzymywać powinien.

Strony rzemieśników ormienskiey natiey.

Mieszczanie y rzemieśnicy wszelakiego rzemieśła, który przystoynie swego rzemieśła wycwiczą się, towarzysze y mistrze, narodu ormienskiego rowni są mieszczanom inszym także rzemieśnikom uczniom, towarzyszom mistrzom tegoż miasta we wszelakich wolnościach p[re]rogatiwach y existimatiey, ktoreby ieno według praw ich służyć mogły tak, że żaden z inszych mieszczan y rzemieśników większey sobie p[re]rogatiwy, wolności y exestimatiey, nad mieszczany y rzemieśniki narodu

ormińskiego usurpować nie może, iakoż w niektórych, tym podobnych sprawach, decreta y declaracie od j[ego] k[rólewskiej] m[ości] zaszyły.

Porządek należący do wybierania różnych mieyskich contributey.

W wybieraniu strazne[g]o mieyskiego, poborow, szosow, y inszych podatkow pospolitych, żadney władzy y jurisdictiey urząd mieyski do osob y dobr mieszczan y rzemieśników narodu ormińskiego niema ani extendeie, ale woyt ormiński strazne wybrawszy, one na kazde schodni, według danych quitow, do burmistrza odsyła, a z oddanych quit imieniem urzędową[!] burmistrza y radziec z podpisem ręki burmistrza samego y pieczęcią urzędową radziecką otrzymywa. Także pobory, szosy, y insze podatki, tak na seymie, iako w mieście na iakie pospolite potrzeby zgodnie z urzędem mieyskiem y ormińskim uchwalone, woyt ormiński od osob, domow, rol, rzemieśników natiey ormiński jurisdictiey swey podległych wybrawszy, pobory poborcy oddaie według starych kwitow, y otrzymywa kwit od poborcy. A insze podatki według zpolney z sobą namowy y uchwały tam gdzie należy odsyła y oddaie, a z oddanych kwit otrzymywa. Od których iednak pomienionych poborow y podatkow wszelakich xęża ormiens[kie] zawsze wolne zostaią, gdysz maią na to przywileie y wolności od j[eg]o k[rólewskiej] m[ości].

Nowego mieszczanina sposob odprawowania miastu przysięgi.

Gdy tysz który z narodu ormiens[kiego] chce prawo mieyskie przyiąć albo mieszczaninem zostać, pierwey do urzędu ormińskiego zalecenie miec ma, y tam według dawnego zwyczaiu iuż za prawo wziętego powinność do prawa ormińskiego odprawic powinien, a potym do zamku zalecony bywa przez urząd ormiński, po którego zaleceniu urząd zamkowy posyła burgrabiego albo iakiegokolwiek namiestnika do kościoła ormiens[kiego], także woyt orm[ienski] znać daie do urzędu radzieckiego aby na słuchanie przysięgi nowego mieszczanina kogo na mieyscu swoim zastał, który subdelegata zsyła kogokolwiek bądź z radziec, bądź z przysiężników przy ktorey by woyta ormiens[kiego] obecności ten Ormienin przysięga według prawa y zwyczaiu ormińskiego oddaie y czyni ięzykiem swym, y tak majątność kupiwszy staie się mieszczaninem równym inszym.

Jesliby w iakich punctach sporka była między magistratem y Ormia[nami] zkąd decisia.

Jesliby się trafiło między mieyskiem urzędem y Ormińskim zporka iakas o jurisdictię, prawa, przywileie, albowiem niektore artykuły, puncta, y p[re]rogatiwy, takowe y tam podobne sprawy do sądu krola j[ego] m[ości], a nie gdzie indziey zaciągają, y tamże decidowane bywaią.

Jesliby się trafiło dwom opieke trzymac.

Gdzie by się trafiło, że który Ormienin ieden albo dway opiekunami iakich sirot orm[ianskich] bądź z testamentu, bądź z prawa zostaią, a o rachunki y o administratyej dobr deputowani byliby, tedy takowe rachunki przed żadnym inszym urzędem, tylko przed swoim urzędem ormińskim czynić, y tamże kwit otrzymywac zwykli y powinni. Albowiem urząd ormiński wszelakimi sirotami, ktore bez opiekunow od rodzicow swoich zostaią, albo powiniennych nie maią, także tysz wdowami y ubogimi sirotami opiekiwa się.

Jesliby sie Ormieninowi trafiła zporka w sąsiedztwie zostaiąc z inszey jurisdictiey.

Jesliby sie trafiło żeby ktory Ormie[nin] z inszey natiey człowiekiem, iake maiętnosc bądź stojącą, bądź leżącą, miał przyległą, a sporka by sie o iakie krzywdy w szkodzi, albo rozniewianiu między onemi wszczęła, na uznanie takowey krzywdy albo szkody, urząd mieyski z urzędem ormienskiem zpolnie zchodzić powinien na mieysce oney maiętności, a przez ktorego by się krzywda albo szkoda stała, a według ich zgodnego uznania pokazała, tam zaraz urząd osobie swoiey jurisdictiey podległej one nagradzać rozkaże, ale iesliby sie trafiła zporka między samemi Ormieny, sam urząd ormie[ński] zchodzie y one uznawać ma.

Z gosciem natiey ormie[ńskiej] iaki postępek.

Gdyby iaki Ormienin, gosciem będąc w mieście, a prawa mieyskiego y maiętnosci nie mając, byłby do urzędu ormienskiego w iakieykolwiek sprawie pozwany, tam stanowszy, nie excipując się niepodległością prawa y jurisdictiey, wdałby się w controverse z stroną y decret w sprawie oney uczyniony przyiał by za prawo, ani od niego appellował, powinien onemu decretowi dosyc czynic. Wszakże, iezeliby stanąć nie chciał, albo stanowszy, w controverse się nie wdaiąc, forum excipował, takowego woyt ormienski sądzic nie powinien.

Sługa urzędu ormienskiego do tegoż sądu należy.

Sługa sądowy ormienskiego urzędu, by tysz nie był Ormieninem, jurisdictiey mieyskiego urzędu nie podlega, ale sam urząd ormienski z niego iako z sługi swego sprawiedliwosc czynic powin[i]en, a sługa ma bydz przysięgły; do ktorego sługi ormienskiego, gdyby potrzeba iaka, tak w civilney, iako criminalney sprawie, w urzędzie ormienskim sie toczącey przypadła, urząd mieyski sług swych na wszelaki czas, za obwieszczeniem woyta ormienskiego, dodawać powinien, y dodaie, y ilebykroć tego potrzeba pokazywała. Także tysz woyt ormienski urzędowi mieyskiemu sług swoich, gdy tego potrzeba ukaże, przydawa.

Gdy tysz z urzędu ormienskiego o iakikolwiek postąpek Ormienin na garło osądzony bywa, tedy na wykonanie iakieykolwiek smierci onego osądzonego urząd mieyski, cechowy, mistrza bronic niema.

Przysięga gdyby nakazana była Ormieninowi powinien sam ieden odprawic w kosciele ormienskiem.

Jesliby sie tysz trafiła Ormieninowi z decretu prawa ormienskiego, albo urzędu ktorego, o iakąkolwiek rzecz przysięga nakazana, gdyż tak w małej, iako y w wielkiej sprawie, Ormienin sam ieden tylko przeciwko rozney conditiei osobom, gdzie zapisow, albo iakich iasných documentow y probatiey nie było odprzysięga się, by tysz y o gardło według prawa ormienskiego. A przysięge Ormienin w kosciele Ormienskiem na krzyżu świętym dwa palca ręki prawej położywszy, ięzykiem ormienskiem odprawuie, wszakże niż przystąpi do krzyża świętego, ten ktory go do przysięgi przywodzi, ma trzykroć onemu, ktory przysięgać będzie, wody na rękę nalać, y tak do przysięgi przystępuje, y one oddaie według articułu prawa ormienskiego uprzywileiowane[g]o. Na co zaszły y decreta j[ego] k[rólewskiej] m[o]sc[i].

Do tych tedy punctow y articulow, ktore sie między nami y mieyskiem urzędem

zachowywały od dawnych czasow, y teraz zachowuią dla wiary y pewnosci lepszey, pieczęć urzędu naszego z podpisem pisarza przysięgłego przycisnelismy.

Dan z Kamienca Podolskiego dnia dziewiątego juliusza roku panskiego 1616.

Jacobus Barthoszowicz notar juratus juris Armenici Camenece[nsis]. Originale autem famatus Kirkosza Holubowicz advocatus Armen[orum] civium Camenecensi[um] ad se recepit.

Hieronimus [...], vicecapitaneus [?] et iudex caus[arum] offic[ii] castr[ensis] Camenec[ensis] Podol[iae], m[anu] p[ro]pria.

Ex actis castrens[ibus] capit[anealibus] Camen[ecensibus] Podol[iae] extractum[...] Skarcens [?], m[anu] p[ro]pria.

Научная библиотека Львовского государственного университета, отдел рукописей, рукопись № 379 I, стр. 209—220.

Этот письменный памятник несомненно нуждается в подробной интерпретации своего содержания, а также пристальном анализе как с точки зрения определения источников заложенных в нем правил, так и с точки зрения их соответствия практике, реально существовавшей в Каменце в начале XVII в. В пределах краткого сообщения решать эти вопросы невозможно.

В качестве источников, по-видимому, нужно рассматривать, в первую очередь, сложившуюся в Каменце традицию — довольно продолжительную, так как армянская община существовала здесь по крайней мере с 1388 г.¹¹ Важную роль играли также королевские привилегии¹². Кто был „автором” устава — неизвестно. Воз-

¹¹ Древнейшее упоминание об армянской парамии см. Ł. M. Ališ a n, *Kamenic¹. Taregirk¹ hayoc¹ Lehastani ew Rumenioy hawastč¹ eay yawehluacovk¹*, Venetik 1896, с. 9 (дата в кондаке католика Теодороса II дается в соответствие с эрой Евсевия Кесарийского, при которой 1390 год соответствует 1388 году нашей эры). В литературе встречаются даты 1062 г. и 1350 г. Первая основана на неправильной интерпретации фальшивой грамоты „князя Федора Дмитриевича” (см. Я. Р. Д а ш к е в и ч, *Кам'янець-Подільський у вірменських джерелах XIV—XV ст.*, „Архіви України”, Київ 1970, № 5, с. 61—62); вторая — на ошибочном прочтении историком XVIII в. С. Рошкой даты, имеющейся на печати каменецкого армянского суда (в действительности 999 г. армянской эры = 1549/50 г.; см. Я. Р. Д а ш к е в и ч, *Армянские общественные печати на Украине XVI—XVIII вв.*, „Banber Matenadarani”, № 11, Erevan 1974, с. 242).

¹² Исследование этого вопроса наталкивается на значительные трудности, так как опубликованы только единичные привилегии. Обзор привилегий см. W. M a r c z y ŋ s k i, *Statystyczne, topograficzne i historyczne opisanie gubernii podolskiej*, t. 3, Wilno 1823, с. 8—18. В начале XIX в. оригиналы привилегий еще находились в Каменце; в начале XX в. они попали в частное собрание А. Грабянки (см. А. П р у с и е в и ч, *Kamieniec Podolski. Szkic historyczny*, Kijów—Warszawa 1915, с. 115, 116). По-видимому, в составе его коллекции поступили в Национальную библиотеку в Варшаве и погибли в 1944 г. В настоящее время в этой же библиотеке находятся копии этих (как кажется) привилегий среди бумаг А. Прусевича (см.

можно, что окончательный его текст был выработан сообща представителями трех юрисдикций существовавших в Каменце и заинтересованных в таком, а не другом составе устава — польской, украинской и армянской. Вклад армянского представителя, несомненно, предложившего его текст на обсуждение, был наиболее значительным. 1616 год — это только год записи текста устава в городскую книгу. Сам устав был выработан, конечно, ранее.

Об эффективности устава судить тяжело. Так или иначе считалось, что он действительно охраняет права армянского населения города — в противном случае в 1632 г. его бы не заимствовали армяне Замостья, придерживавшиеся, по-видимому, также заложенных в нем правил¹³.

Устав армянской общины в Каменце-Подольском 1616 г. заслуживает дальнейшего внимательного изучения. Среди юридических памятников, созданных армянскими поселенцами, устав 1616 г. должен занять подобающее ему место после Львовского судебника 1519 г. и Львовского процессуального кодекса 1604 г.

G. Petrowicz, *L'organisation juridique des Arméniens sous les monarques polonais*, „Revue des études arméniennes”, N.S., t. 4, Paris 1967, с. 347). Единственный известный нам дипломатарий каменецких армян за 1522—1697 гг. (впрочем, копия середины XIX в.), находившийся в Библиотеке Красинских в Варшаве (рукопись № 682; см. O. Balzer, *Corpus iuris Polonici*, sect. 1, vol. 3, Cracoviae 1906, с. 403), также погиб в 1944 г. В Главном архиве древних актов в Варшаве хранится 31 пергаментная грамота 1443—1776 гг., относящаяся к прошлому Каменца — среди них также королевские привилегии для армян (см. J. Wejchertowa, M. Woźniakowa, *Dokumenty miast*, в: *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach*, I, wyd. 2., Warszawa 1975, стр. 211).

¹³ А. Коробович в цит. статье, с. 198, говорит о том, что некоторые правила устава 1616 г. были претворены в жизнь только в 1696 г.